

Topkapı Sarayı Sahil Surları ve Yakın Çevresinde Koruma Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme

Nisa Semiz

İstanbul'un arkeolojik mirası, kentin tarihi nüvesini oluşturan Tarihi Yarımada'nın yanı sıra metropoliten alanı içinde çeşitli noktalarda yer alan ve yakın dönemde ortaya çıkartılan kalıntılarla şehrin zengin geçmişine ışık tutar. Bunların arasında, Tarihi Yarımada'nın doğu ucundaki, Boğaz'ın girişine hâkim tepeyi kapsayan arkeolojik park alanı, antik dönemden Roma ve Osmanlı dönemlerine uzanan tarihi kent merkezi olarak özel bir yere sahiptir. Alan, aynı zamanda Dünya Miras Listesi'ndeki İstanbul tarihi alanlarından biridir. Alanı sahil yönünden saran surlar ve gerisinde yükselen Topkapı Sarayı, Ayasofya ve Sultanahmet Camisi gibi şehri taçlandıran yapılar, tarihi kent silüetinin önemli bileşenleridir (*Resim 1*). Arkeolojik park alanının bir parçası olan Topkapı Sarayı'nı çevreleyen sahil surları ve yakın çevresi ise farklı dönemlere tarihlenen miras değerleriyle koruma ve sunuma yönelik özel ve bütüncül yaklaşımlar gerektiren bir bölgedir. Ancak, tarihi ve arkeolojik değerleriyle ön plana çıkan bölgedeki devam eden restorasyonların bir parçası olarak, kaybolan bazı yapıların yeniden yapımlarının koruma açısından gerekliliği ve özgün nitelikler açısından doğuracağı sonuçlar ciddi bir tartışma konusudur.

Topkapı Sarayı Sahil Surları ve Yakın Çevresinin Tarihsele Topografyası

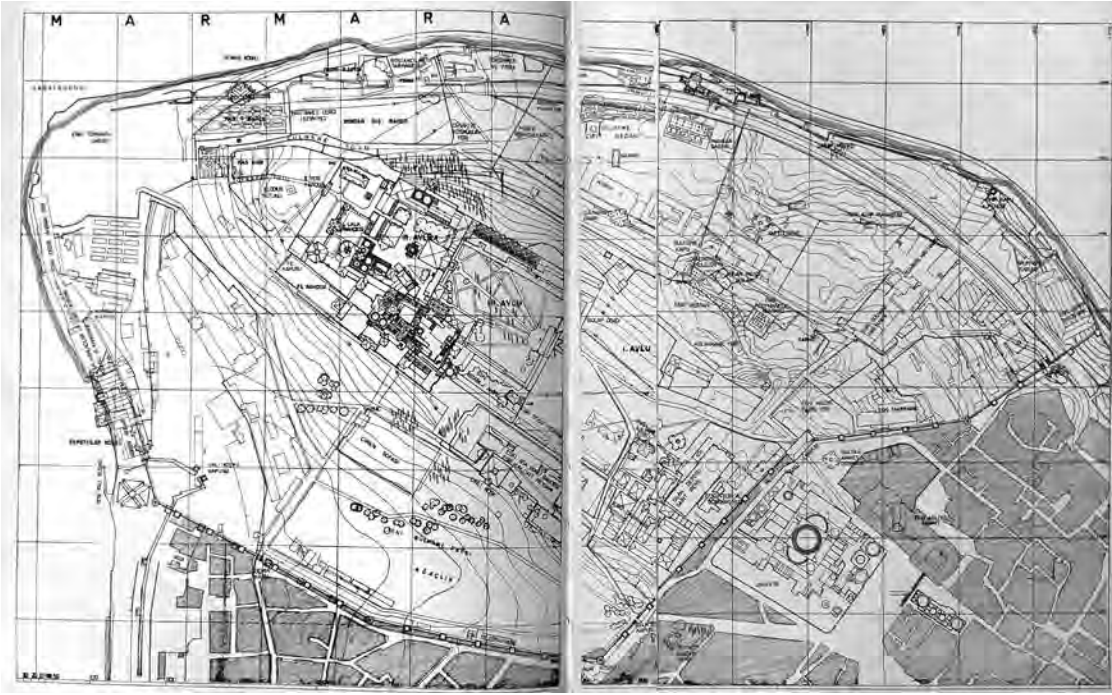
Tarihi İstanbul'un birinci tepesi üzerinde yükselen Topkapı Sarayı'nı, ilk ismiyle Sarây-ı Cedîd-i

Âmire ya da Yeni Saray'ı deniz tarafından çevreleyen surlar, aslında Bizans döneminde şehrin deniz yönünden çeperlerini oluşturan sahil surlarının bir parçasıdır. Osmanlı Sarayının yapımı sırasında, deniz tarafı surlarına ek olarak, saray alanını kara yönünden çevreleyen Sur-û Sultani inşa edilmiştir. Topkapı Sarayı Sahil Surları, Haliç yönünde bugünkü Sepetçiler Köşkü'nün vaktiyle batı yanında yer alan Yalı Köşkü civarından başlayan ve Sarayburnu'nu dönerek, Ahırkapı civarında Sur-û Sultani'nin kıyıya ulaştığı yere kadar uzanan yaklaşık iki buçuk kilometre uzunluğunda bir hattır. Surlarla iç içe yapı kalıntıları ise alanın gerek Bizans gerekse Osmanlı dönemlerindeki önemini vurgular.

Kentin tarihi gelişiminin nüvesini oluşturan Byzantion yerleşiminde, Osmanlı Sarayının yer aldığı tepe Megara yerleşiminin akropolüne karşılık gelmektedir. Bizans döneminde, antik tapınakların kalıntılarının yer aldığı akropol tepesi, yeşil bir alan olarak bırakılmıştır. Ancak, sarp tepenin denize yakın daha az eğimli kesimlerinde, surlarla iç içe, askeri işlevlere yönelik alanlar düzenlenmiş, dini ve profan yapılar inşa edilmiştir. Fetih'ten sonra, şehrin bu çarpıcı noktasının Yeni Saray'ın yeri olarak seçilmesi kıyı kesiminde yeni düzenlemelere yol açmıştır. Farklı dönemlere ait ayrıntılarla şekillenen bölgenin tarihi kimliği, 19. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen Rumeli Demiryolu ve ardından yirminci yüzyılın ortasında yapılan Sahil Yolu ile ciddi değişim ve kayıplara uğramıştır (*Resim 2*).

Resim 1. İstanbul tarihi kent merkezi (Koç Üniversitesi GABAM, Geç Antik ve Bizans Araştırmaları Merkezi Fotoğraf Arşivi, 2019).

Resim 2. Topkapı Sarayı planı (Eldem ve Akozan, 1982).

Topkapı Sarayı Sahil Surları'nın, Yalı Köşkü'nden başlayarak Sarayburnu'nu çevreleyen kuzey bölümü, 19. yüzyılın ikinci yarısında Rumeli Demiryolu'nun Sirkeci'ye uzanan hattının inşası ile yok olmuştur. Bu sur kesiminin başlangıcında kıyıda Yalı Köşkü bulunuyordu (Resim 3). 1593'te, bu noktadaki II. Bayezid Köşkü yerine inşa edilen Yalı Köşkü, Osmanlı donanmasının denize açılış törenlerinin izlenmesi için yapılmıştı (Necipoğlu, 2007:189). Köşkün gerisinde şehir içine doğru girinti yapan sur bölümünde Yalı Köşkü Kapısı yer alıyordu. Bu kesim, vaktiyle Haliç'in girişine bakan antik limanlardan Proshporion'un da doğu kanadına denk gelmektedir (Müller-Wiener, 1998:6).

Yalı Köşkü'nün doğu yanındaki Sepetçiler Köşkü, sahil surunun üstünde, yine Osmanlı dönemine tarihlenen eski bir kule köşkü genişletilerek, 1643'te inşa edilmiştir (Necipoğlu, 2007:198). Günümüze ulaşan tek sahil sarayı olan Sepetçiler Köşkü'nden sonra Sarayburnu'na doğru uzanan surlar 1850'lere ait fotoğrafta görüldüğü üzere bu döneme kadar varlığını koruyordu, yakın çevrelerinde ise yapılar mevcuttu (Resim 4). Sepetçiler Köşkü'nün doğu yanındaki eski hamlacılar koğuşu ve kayık-hane bunlar arasındadır, Vükela Kapısı ise bu kayıkhaneden sonra yer alıyordu (Eldem ve Akozan, 1982:12). Bizans döneminde bu bölgede olduğundan bahsedilen ancak tam yeri bilinmeyen Porta Eugenius ise, imparatorların düğün merasimleri için kullandıkları geçti. Kapının yanındaki, aynı adla anılan kulenin, Bizans döneminde Haliç girişine gerilen zinci-

rin bir ucunun bağlandığı kule olduğu belirtilir (Müller-Wiener, 2007:308).

Sarayburnu'nun doğu ucunda yer alan Topkapı, yakınındaki silahların koruyucu azizesi Aya Barbara'ya adanmış kiliseden dolayı, Bizans döneminde Aya Barbara Kapısı olarak adlandırılmaktaydı (van Millingen, 1899:249). Kapının iki yanındaki kuleler, Bizans akropolüne zafer alayı geçişlerinin yapıldığı kapının o dönemdeki önemini vurgular nitelikteydi (Necipoğlu, 2007:79) (Resim 5).

Topkapı, 19. yüzyıla kadar önemini korumuş; ayrıcalıklı konumundan dolayı bu kapının bulunduğu mevkide, önce Sultan I. Selim döneminde Mermer Köşk isimli seyir köşkü inşa edilmiş; 18. yüzyılda ise, Sultan I. Mahmud tarafından burada ahşap bir yazlık saray yaptırılmıştır. Topkapı Kasrı olarak anılan bu sahil sarayının ismi, 1862 tarihli Sarayburnu yangınında yanarak yok olmasından sonra, o zamana kadar Sarây-ı Cedîd-i Âmire denilen asıl saraya verilmiştir. Topkapı Kasrı'nın güney yanında ise, 1789-1791

Resim 3. 1850'lerde Yalı Köşkü ve çevresi, J. Robertson fotoğrafı (Eldem ve Akozan, 1982).

Resim 4. Topkapı Sarayı Sahil Surlarının Haliç kesimi (J. Robertson, 1865).

yılları arasında, surlar üzerine Şevkiye Köşkü inşa edilmiştir. Şevkiye Köşkü gerisinde ise Has Bahçe yer almaktaydı (Necipoğlu, 2007:28, 278-279; Eldem, 1969:93, 329-331).

Bu noktadan güneye doğru kıyı boyunca uzanan surlar bugün de varlığını korur. Mangana askeri bölgesi ve güneyindeki Mangana Manastırını da içine alan kesim, Osmanlı döneminde sarayın dış bahçesine dönüşmüş ve Gülhane ismini almıştır. Kuruluşu İmparator Konstantin'e dayanan Mangana askeri bölgesinde, Bizans döneminde, silah depolarının yanı sıra askerlik sanatı üzerine kitapların bulunduğu bir kütüphane yer almaktaydı. Sarayburnu'na yakın bir noktada yer alan iki kule arasında girinti yapan ve bugün Turgut Reis heykelinin bulunduğu kısmın, Bizans döneminde askeri alanla irtibatı sağlamak amacıyla hafif gemilerin yanaşmasına imkân veren küçük bir limana işaret ettiği düşünülmektedir. Zamanla dolan koyun yerinde inşa edilen Tabhane Mescidi, bu kesimdeki Odun Kapı'nın gerisinde, Bostancılar Ocağı'na bağlı tabhaneyle bağlantılı olarak Sultan I. Süleyman döneminde inşa edilmişti (Resim 6). Mescid, 1950'lerin ikinci yarısındaki sahil yolu yapımında yıkılmıştır (Demangel ve Mamboury, 1939:8, 16).

Bu kesimde ayrıca saray fırınları bulunuyordu. Bu nedenle, bu kesimdeki Odun Kapı'nın

isinin, surun gerisinde yer alan fırınlara odun taşınan geçiş olmasından ileri geldiği düşünülmektedir. Bir sonraki Değirmen Kapı ise, II. Mahmud döneminde eski bir Bizans kapısı yerine inşa edilmişti ve muhtemelen fırınlara un temin eden değirmenden adını almıştı. Bizans döneminde, buradaki kapıdan Kynegion bölgesine geçiliyordu (van Millingen, 1899:251). Osmanlı döneminde ise, Gülhane Meydanı denen büyük oyun meydanına geçişte kullanılmıştır (Eldem ve Akozan, 1982:13).

Mangana Bölgesi'nin güney sınırından, bugünkü Ahırkapı Feneri'ne kadar uzanan yaklaşık 600 metre uzunluğundaki sur hattı gerisinde, Bizans döneminde önemli kilise ve manastır yapıları ile bir saray yapısı yer almaktaydı. Cephaneliğin güneyinde surlar gerisinde 11. yüzyıla ait Hagios Georgios Manastırı ve 9. yüzyıla ait Mangana Sarayı ile sahil surlarının üzerindeki 14. yüzyılın başına tarihlenen Christos Philanthropos Kilisesi ve Ayazması'nın bugüne ulaşan kalıntıları, Bizans döneminde bölgenin etkin kullanımını vurgular (Müller-Wiener, 2007). Ayrıca, sahil surları üzerinde bu yapılara deniz tarafından ulaşımı sağlayan poternelerin izleri bugün de mevcuttur. Fetihden sonra Osmanlı Sarayı'nın yapımıyla alan boşaltılmış, 16. yüzyılda kıyıda surlar üzerine inşa edilen İncili Köşk ve gerisindeki Gülhane bahçeleriyle bölge yeniden şekillenmiştir.

Boğaz'ın güney girişine bakan İncili Köşk, 1590-1591 tarihlerinde Sultan III. Murad için, sahil surlarının bir kulesi üzerine inşa edilmişti (Eldem, 1969:143) (Resim 7). Bu noktada yer alan ve İncili Köşk'ün kaidesi altından bir geçişle ulaşılan ayazmanın sağaltıcı gücüne inanılırdı ve 1821 tarihine kadar her yıl 6 Ağustos'ta, Tecelli Yortusunda ziyaret edilirdi. Köşkün güney yanındaki, kıyıya paralel uzanan tonozlu uzun yapı ise, gerideki Mangana Sarayı ile ilişkilendirilmektedir. Bu yapının bitimindeki kapılar, kıyının bu kesiminde Mangana Sarayı'yla bağlantılı küçük

Resim 5. Topkapı ve Mermer Köşk'ün görüldüğü Sarayburnu gravürü (J. M. Jouannin, 1840).

bir limana açılıyordu. Eremya Çelebi, bu küçük limanın Osmanlı Sarayına da uzun yıllar hizmet verdiğini ve bostancıbaşı tarafından sıklıkla kullanıldığını belirtir (Kömürçian, 1988:5).

Ardından birbirine yakın üç kuleyle desteklenen sur bölümünün gerisinde Bizans döneminin önemli manastırlarından 9. yüzyıla tarihlenen Theotokos Hodegetria Manastırı yer alıyordu. Surlar gerisinde askeri bölge içinde kalan alanda yer alan altıgen nişli yapı kalıntısının manastırla ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Bizans komutanları askeri seferler öncesi, özel öneme sahip olan bu manastırı ziyaretlerinde, kuleler arasındaki bugün de izleri görülen poterneleri kullanıyorlardı. Ayrıca bu kesimde, sur önünde 1597 tarihli bir Osmanlı çeşmesi ve bunun güneyindeki kulenin üstünde vaktiyle bulunan ve gözden düşen vezirlerin sürgüne gönderilmek üzere yola çıkarıldıkları yer olduğu belirtilen Arap Köşkü, ya da Harap Köşk, Osmanlı dönemindeki kullanımlara işaret eder (Demangel ve Mamboury, 1939:71, 77).

Devam eden surların gerisindeki Topoi olarak adlandırılan bölgede, 9. yüzyılda inşa edilen Hagios Lazarus Kilisesi ile İmparator Arkadius tarafından yaptırılan Thermae Arkadianai ve şehrin doğusunda özel bir manzaraya sahip gölgelik alanda olduğu bilinen İmparator I. Iustinianus'un gözde dinlenme yeri Atrium yapıları yer almaktaydı. Ahırkapı Feneri'ne gelmeden önceki poternenin ise, gerideki manastıra geçişte kullanılan Hagios Lazarus Kapısı olduğu tahmin edilmektedir (Demangel ve Mamboury, 1939:78).

İlk olarak, 1755 senesinde, sahil surlarının bir kulesi üzerine ahşap olarak inşa edilen Ahırkapı Feneri, 19. yüzyılın ortasında kâgır olarak yeniden yapılmıştır (Anonim, 1994). Ahırkapı Feneri'nin ardından surların girinti yaptığı bölge, Osmanlı Sarayı'na hizmet veren balıkçıların tarafından kullanılan bir alandı. Bu civardaki Balıkhane Kapısı olarak adlandırılan ve balıkçıbaşının saraya girmek üzere kullandığı geçişin önünde, denize doğru çıkıntı yapan bir köşk bulunuyordu. Kapının açıldığı alan, 19. yüzyılın ortalarına kadar devlet adamlarından sürgüne gideceklerin gemiye bindirildiği, ölüm cezasına çarptırılanların idamlarının gerçekleştirildiği yer olduğu belirtilir (Kömürçian, 1988:5,104). Bu mevkiin gerisinde ise 1898 tarihli Gülhane Hastanesi yer alır. Topkapı Sarayı Sahil Surları'nın Sur-û Sultani ile birleştiği köşede ise vaktiyle askeri terzihanenin bulunması bölgenin çok yönlü ve aktif kullanımının bir diğer işaretidir.

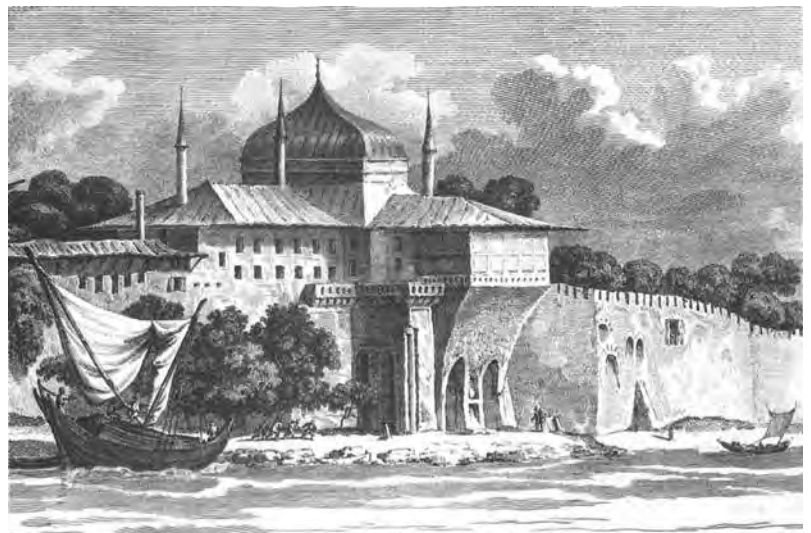
Geçmişten Günümüze Bölgedeki Koruma Yaklaşımları

1856 senesine kadar, yaklaşık dört yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi olan Topkapı Sarayı'nın dış bahçesinin sahile uzanan kesiminde, beliren ihtiyaç ve isteklere göre düzenlemeler yapılmış; surların üzerinde inşa edilen sahil sarayları etkileyici sahil silüetinin önemli birer parçası olmuşlardır (Resim 8). 19. yüzyılın ikinci yarısında, Rumeli Demiryolu'nun kıyıya paralel olarak saray alanı içerisinden geçirilme kararı, saray kompleksinin bütünlüğünü bozan ciddi bir müdahaledir. Sirkeci'de son bulan demiryolu hattı, Sepetçiler Köşkü hariç, tüm sahil saraylarının yıkımına, Has Bahçe ve Gülhane Meydanı'nın yok olmasına neden olmuştur. Demiryolunun yapımı, yanı sıra bölgedeki Osmanlı öncesine ait izlerin tahribatına neden olmuştur.

Topkapı Sarayı, Cumhuriyet döneminde, 3 Nisan 1924 tarihli kararnameyle müzeye dönüştürülmüştür (Eldem ve Akozan, 1982:93). Bu karar, tarihi ve kültürel geçmişin önemli bir parçası olan eski saray kompleksinin o tarihten itibaren bir bütün olarak korunmasının ve sergilenmesinin önünü açar. Ancak, özellikle sahil tarafında,

Resim 6. Tabhane Mescidi (Demangel ve Mamboury, 1939).

Resim 7. İncili Köşk gravürü (J. B. Hillair, 1787).

Resim 8. Topkapı Sarayı Sahil Surlarının görüldüğü gravür (A. I. Melling, 1819).

2013 yılına kadar aktif kullanılan demiryolu ve gerisindeki askeri ve resmi alanlar, bu yöndeki zengin arkeolojik verinin erişilebilirliğini kısıtlamış; farklı kurumların kontrolünde olan bölgede günümüze değin bütüncül bir koruma yaklaşımının geliştirilmesi mümkün olmamıştır. Bu nedenle, bölgedeki müdahaleler, şimdiye kadar sahil surlarındaki kısmi restorasyonlarla sınırlı kalmıştır.

1990'lı yılların sonuna tarihlenen sur restorasyonlarının bir bütünlük içermediği, parça parça onarım ve müdahaleler yapıldığı gözlenmiştir; yapılan onarımların mimari ve teknik açıdan niteliği, tartışılan bir konu olmuştur (*Resim 9*). 2019 yılında başlayan restorasyon çalışmaları ise, Sarayburnu tarafında vaktiyle Tabhane Mescidi'nin bulunduğu noktadan, güneyde Sur-û Sultani ile bittiği noktaya kadar uzanan sur hattı üzerinde devam etmektedir. Çalışma kapsamında, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü gözetiminde sürdürülen kazılarda ortaya çıkan kalıntılar, bölgenin Bizans dönemine ilişkin yeni ayrıntılara işaret etmektedir. Bunun yanında, surların bazı bölümlerinde restorasyonlar tamamlanmıştır. Bu bölümlerin eski durumunu gösteren fotoğraflarla karşılaştırmalar yapıldığında, bazı müdahalelerin özgün durumla örtüşmediği ve estetik bütünlük açısından tartışmaya açık bir durum sergilediği gözlenmiştir (*Resim 10*). Sahil surları, Bizans döneminde ve sonrasında pek çok müdahale geçirdiğinden farklı dönemlerin duvar

örgüleri bir aradadır. Bu nedenle, surların onarımında izlenecek yöntemlerin belirlenmesi ve bütünlüme gereken yerlerde nasıl bir tamamlamaya gidileceği titizlikle yaklaşılması gereken ve kaliteli işçiliğe ihtiyaç duyulan konulardır.

Çalışma, sur restorasyonlarının yanı sıra günümüze ulaşmayan İncili Köşk ve Tabhane Mescidi gibi yapıların rekonstrüksiyonlarını da içermektedir. Koruma Kurulu kararları, bölgedeki eski sahil saraylarının ihyalarına yönelik projelerin, özellikle 2000'li yıllarda sürekli gündemde olduğunu göstermektedir. Farklı kültür katmanlarından oluşan kentsel arkeolojik alanda öngörülen yeniden yapımların, uygun bir koruma modeli olup olmadığı ise birçok soruya açıktır.

Bir Koruma Sorunsalı Olarak İhyalar

Topkapı Sarayı Sahil Surları ve yakın çevresinin vaktiyle kıyı çizgisi üzerinde yükselen surlar ve bunlara eklenen sahil saraylarından oluşan etki-leyici görünümü, gravür ve eski fotoğraflarla günümüze taşınır. Ancak, demiryolunun inşasının ardından sahil yolunun yapımıyla meydana gelen kayıplar, alanın kendi içindeki bütünlüğünü ve kıyıyla ilişkisini yok etmiştir. Kaybolan yapılardan Yalı Köşkü'nün, Tabhane Mescidi'nin ve İncili Köşk'ün yeniden yapımına yönelik projeler geliştirilmesi ise, sahilin eski görünümünün yeniden canlandırılması için adımlar olarak görülebilir¹. Ancak, alanın geçirdiği ciddi değişim, yapılarla birlikte yakın çevrelerinin özgün bağlamının yitirilmesine neden olmuştur.

Vaktiyle Yalı Köşkü'nün bulunduğu mevkiden başlayarak Sarayburnu'nun güneyinde Şevkiye Köşkü dahil, sahil surları ve yakın çevresinden, Sepetçiler Köşkü hariç, hiçbir iz kalmamıştır. Yalı Köşkü'nün yeri, Sepetçiler Köşkü'nün batısında, sahil yoluyla kıyı arasında bugün kullanılmayan bir alandır ve burada eski köşkün temel izlerinin de araştırılarak sergilenebildiği bir rekonstrüksiyon projesi hazırlanmıştır (*Resim 11*). Bu, köşkü yeniden inşa etmeye yönelik bir imkân olarak değerlendirilse de tarihi bir yapının rekonstrüksiyon

Resim 9. Topkapı Sarayı Sahil Surlarında 1990'lı yılların sonuna tarihlenen onarımlardan bir görünüm (N. Semiz, 2021).

yonu sadece bununla sınırlandırılabilir bir konu değildir. Bu durum İncili Köşk için de geçerlidir (*Resim 12*). Özgün durumlarına bakıldığında, iki köşk tek başlarına birer yapı olmaktan öte, yakın çevre düzenlemeleriyle bir bütündü. Bu nedenle, öncelikle bu yeniden yapımların gereklilikleri ve uygulanabilirlikleri doğru analiz edilmelidir. Yeniden yapımın uygun koruma modeli olduğuna karar verilirse, yapının ilk biçimi tam ve kesin olarak belirlenmeli, teknik özellikleri çok iyi bilinmelidir (Ahunbay, 2017:33).

Bunun yanında, sahil yolunun yapımıyla yıkılan Tabhane Mescidi, bugün sahil yolu ile bu kesimdeki surlar arasındaki yeşil alanda bulunuyordu. 16. yüzyılda, şehir tarafından surlara bitişik tabhane yapısına hizmet amaçlı yapılan mescidin, yok olan tarihi ve fiziki bağlamını geri getirmek mümkün değildir. Yalı Köşkü ve İncili Köşk'te de geçerli olan bu durum dolayısıyla, bu yapıların yeniden yapımı kentin tarihi ve kültürel belleği açısından yanıltıcı sonuçlar doğurabilir. Tabhane Mescidi'nin ihyası, ayrıca bulunduğu alanda sıkışıklığa neden olacak; yeşil alanın kullanımını ve surların görünümü etkilenecektir (*Resim 13*). Bu tür yeniden yapımlar, Rumeli Hisarı açık hava sahnesinin yerinde bulunan Boğazkesen Fetih Mescidi'nin ihyası örneğinde olduğu gibi (*Resim 14*), şehrin etkin bir kültür alanının kullanımının sona ermesi gibi geri döndürülemeyen sonuçlar doğurabilmektedir.

Bunun gibi İstanbul'da yakın dönemde gündeme gelen ve pek çok tartışmaya neden

Resim 10. Sahil surlarının 8. ve 9. kuleler arasındaki bir bölümünün restorasyon öncesi ve sonrası durumu (N. Semiz).

olan farklı ölçekteki rekonstrüksiyon projelerinden bazıları gerçekleştirilmiş; sonuçları ise tartışmalara neden olmuştur. Rekonstrüksiyonun bir koruma yöntemi olarak görülmesi, Türkiye'deki mevcut koruma mevzuatıyla da ilişkilidir. "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımı" başlıklı, 1999 tarihli ve 660 sayılı ilke kararında rekonstrüksiyon bir müdahale yöntemi olarak ele alınmakta, "... taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen ve tescil edilmesine ilişkin gerekli özellikleri taşımasına rağmen elde olmayan sebeplerle tescili yapılmamış ve / veya herhangi bir nedenle yitirilmiş olan yapının, gerek kültür varlığı niteliği, gerekse kültürel çevreye olan tarihsel katkıları açısından, eldeki mevcut belgelerden (yapı

Resim 11. Yalı Köşkü rekonstrüksiyonunun üç boyutlu görünümü (URL 1).

kalıntısı, rölöve, fotoğraf, her türlü özgün yazılı-sözlü, görsel arşiv belgesi vb.) yararlanmak suretiyle kendi parsellerinde daha önce bulunduğu yapı oturum alanında, eski cephe özelliğinde, aynı kitle ve gabaride, özgün plan şeması, malzeme ve yapım tekniği kullanılarak, kapsamlı restitüsyon etüdüne dayalı rekonstrüksiyon uygulamasının koşulsuz sağlanması...” uygun görülmektedir. Hatta 2018 tarihli ve 922 sayılı ilke kararı ile yok olan cami, mescit ve türbelerin bulundukları parselin imar uygulaması görmesi durumunda kendi parselinden farklı konumda ve yakın çevresinde başka bir parselde rekonstrüksiyonu kabul edilmektedir. Geline bu noktada, ülkemizde bir koruma modeli olarak daha tartışmalı hal alan rekonstrüksiyon konusu, uluslararası kriterleri de dikkate alarak daha geniş bir perspektiften değerlendirilmeye ihtiyaç duymaktadır.

Bitirirken

Bir koruma yöntemi olarak mimari rekonstrüksiyon, koruma kuramının tarihsel gelişimi boyunca tartışmaya açık bir konu olmuştur. Venedik Tüzüğü, genel manada rekonstrüksiyona karşı bir tutum sergiler ve sadece arkeolojik alanlarda anastilosisi kabul eder. Ancak dünyanın değişik yerlerinde, savaşlar, doğal afetler veya başka nedenlerle kaybedilen tarihi yapı ve

bölgelerin rekonstrüksiyonlarının gerçekleştirildiği görülür (Mazlum, 2014).

Bu uygulamalarda, arkeolojik ve tarihi verileri esas alan ya da geleneksel tipolojinin sunduğu bilgiye dayalı yaklaşımlar izlenebilmektedir. Ek olarak, rekonstrüksiyonlar, İse Tapınağı'nda olduğu gibi, yeniden yapımın kültürel bir eylem olarak korunması, ya da harap veya yok olmuş bir strüktür ya da yapının bulunduğu yerin kültürel kimliğinin güçlü bir parçası olarak korunması için bir seçenek olarak görülebilmektedir (Jokilehto, 2013).

2000 tarihli Krakow Tüzüğü'nün (2000) 6. maddesinde “mimari öneme sahip küçük parçaların yeniden yapımının, kesin ve tartışılmaz bir belgelemeye dayanması koşuluyla kabul edilebileceği” belirtilir, “eğer gerekliyse, yapının uygun kullanımı için daha geniş mekânsal ve işlevsel parçaları, çağdaş mimariyi yansıtacak şekilde tamamlanmalıdır. Savaş ya da doğal afetler nedeniyle tahrip olmuş bir yapının bütünüyle rekonstrüksiyonu ise, ancak tüm topluluğun kimliğiyle ilgili istisnai sosyal ve kültürel motivasyonlar söz konusu olduğunda kabul edilebilir.”

Özgünlük ve rekonstrüksiyon konusunun ele alındığı *Riga Tüzüğü*'nde (2000) ise “bir hasar ya da müdahale nedeniyle noksan bir yerin yeniden yapımının gerektiği durumlarda, o yerin kültürel öneminin yeniden kazandırılması için, ya da doğa veya insan kaynaklı felaketler sonucunda trajik kaybına cevaben, rekonstrüksiyon varsayım olmadan ve *in situ* kalıntılardan ödün vermeden gerçekleştirilebilir ve her rekonstrüksiyon okunaklı, geri döndürülebilir ve en azından alanın korunması ve sunumu için gerekli olmalı” denir.

Bunun yanında dünya mirası bağlamında konuyu değerlendiren Jokilehto'ya (2013) göre, arkeolojik ve/veya kentsel özellikleriyle öne çıkan alanı yeniden bütünleştirebilmek için ya da bir kültürel peyzaj alanının yönetiminde alanın ıslahına yönelik olarak rekonstrüksiyonun kullanımının ne denli uygun bir model olduğunun cevabı tarihi özgünlük ve güvenilirlikte yatmaktadır. Rekonstrüksiyonda, her konunun kendine özgü nitelikler ve koşullar uyarınca ele alınması gerektiğini vurgularken, bir yere miras niteliği kazandıran kültürel ve tarihi süreçlerin iyi tanınması ve planlamanın, bu süreçlerin her bir parçasının nasıl korunacağı ve bir bütün olarak nasıl yönetileceği dikkate alınarak yapılması gerekliliğine dikkat çeker ve o yerin kimliğini oluşturan kültürel ve tarihi sürecin tanınmasına kimlerce ve nasıl karar verildiğinin önemine de işaret eder.

Resim 12. İncili Köşk rekonstrüksiyonun üç boyutlu görünümü (URL 2).

Resim 13. Tabhane Mescidi rekonstrüksiyonunun üç boyutlu görünümü (URL 3).

Topkapı Sarayı Sahil Surları ve yakın çevresi, kentin kültürel ve tarihi sürecine ilişkin önemli bilgileri barındıran özel bir kentsel arkeolojik alandır. 2019 yılında başlayan restorasyonlarda, *Venedik Tüzüğü*'nün 9. maddesinde belirtildiği gibi “onarımın amacı anıtın estetik ve tarihi değerini korumak ve ortaya çıkarmak” olduğu dikkate alınmalı, estetik bütünlüğü zedeleyici onarımlardan kaçınılmalıdır. Bu restorasyonların bir diğer parçası olan kazılar, bölgenin daha pek çok tarihi ve arkeolojik veriyi sakladığını göstermektedir. Farklı kültür katmanlarını barındıran alan içinde yapılması planlanan rekonstrüksiyonlarda, sadece bir dönemi ön planda tutmak, bölgenin geçmişinin zengin çeşitliliğini görmezden gelmektir. Bu durum, kültür varlıklarının korunmasının ve topluma faydanın temel amaç olması gerekirken, yeniden yapımları politik söylemin bir aracı haline getirme tehlikesi taşır (Eres, 2017). Bunun ötesinde, bu rekonstrüksiyonların, tarihi süreçler neticesinde değişimler geçiren bölgenin korunması ve sunumu için ne denli uygun olduğu önemli bir soru olarak durmaktadır. Arkeolojik alanların özel bir önem taşıyan harap formunun korunması da tarihi bütünlük olarak ele alınabilir. Alanda halka açık yorumlama ve sunum programlarının bir bileşeni olarak yeniden yapımlar yerine, günümüzde dijital rekonstrüksiyonların sunduğu imkânlardan yararlanmak mümkündür.

Nisa Semiz, Dr. Öğr. Üyesi, Abdullah Gül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Not

Bu projeler, ilgili Koruma Kurulu'nun kararlarıyla onaylanmış, uygulama aşamasına henüz geçilmemiştir.

Kaynaklar

- Anonim (1994) “Ahırkapı Feneri”, İstanbul Ansiklopedisi, Cilt: 1, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.104.
- Ahunbay, Z. (2017) “Yeniden Yapım (Rekonstrüksiyon) için Koşullar”, *Mimar.ist*, Sayı: 60, s.32-37.
- Demangel, R., Mamboury, E. (1939) *Le quartier des Manganes et la première région de Constantinople*, E. de Boccard, Paris.
- Eldem, S. H., Akozan, F. (1982) *Topkapı Sarayı: bir mimari araştırma*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul.
- Eres, Z. (2017) “Koruma Biliminin Açmazı: Politik Söylemin Aracı olarak Rekonstrüksiyonlar”, *Mimar.ist*, Sayı: 60, s.77-84.
- Jokilehto, J. (2013) “Reconstruction in World Heritage Context”, European Association in Architectural Education, Roma: <https://engagingconservation.org/files.wordpress.com/2014/02/reconstruction-in-wh-context-rev.pdf>
- Kömürçüyan, E. Ç. (1988) *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, Çev. Hrand D. Andreasyan, Eren Yayınları, İstanbul.
- Mazlum, D. (2014) “Koruma Kuramının Mimari Rekonstrüksiyona Bakışı”, *Mimarlık*, Sayı: 380, s.72-77.
- Müller-Wiener, W. (2007) *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. yüzyıl başlarına kadar Byzantion-Konstantinopolis*, Çev. Ülker Sayın, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Resim 14. Rumeli Hisarı'nda ihyası gerçekleştirilen Boğazkesen Fetih Mescidi (N. Semiz, 2016).

İstanbul, Çev. Ülker Sayın, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Müller-Wiener, W. (1998) *İstanbul'un Limanları*, Çev. Ülker Sayın, Türk Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Necipoğlu, G. (2007) *15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı - Mimari, Tören ve İktidar*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Riga Charter on authenticity and historical reconstruction in relationship to cultural heritage (2000) https://www.iccom.org/sites/default/files/publications/2020-05/convern8_07_rigacharter_ing.pdf

The Charter of Krakow (2000) Principles for Conservation and Restoration of Built Heritage <http://smarthheritage.com/wp-content/uploads/2015/03/KRAKOV-CHARTER-2000.pdf>

van Millingen, A. (1899) *Byzantine Constantinople, the walls of the city and adjoining historical sites*, John Murray, London.

URL 1: <http://www.halilonurmimarlik.com/tr/?sa=etkinlikler&id=110>

URL 2: <https://www.istanbulburda.com/tarihi-semtler/incili-kosk-yeniden-ihya-ediliyor-h364.html>

URL 3: <http://www.isted.org.tr/ihyasini-bekleyen-eserler/sarayburnu-tibbiye-camii/detay>

An Evaluation on Preservation Approaches on Topkapı Palace Seaside Walls and Its Immediate Surroundings

Topkapı Palace Seaside Walls and its immediate vicinity are among the important components of historical and archaeological heritage of Istanbul. The urban archaeological site contains important information about the cultural and historical process of the city and needs special and holistic approaches for conservation and presentation considering heritage values dated to different periods. As a part of the restorations that started in the seaside walls in 2019, excavations have also continued at some points in the region. Moreover, the reconstruction of some of the lost Ottoman structures is also on the agenda in the region. In this article, the quality of recent repairs was evaluated in terms of preserving and revealing the aesthetic and historical value of the sea walls, and also it has been discussed how appropriate the reconstructions are for the preservation and presentation of the region, which has undergone changes as a result of historical processes.